

УДК 159.9

СТАНОВЛЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ДОШКІЛЬНОМУ ТА МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Гальцева Т. О.

кандидат психологічних наук, доцент,

докторант психологічного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано особливості становлення навчальної самоєфективності у дошкільному та молодшому шкільному віці. Визначені соціально-психологічні чинники, що її детермінують, зокрема: сімейне виховання, спілкування з дорослими і однолітками, емоційне відношення педагога, успіхи у ігровій та навчальній діяльності, приклад інших. Проаналізовано роль навчально-ігрового середовища.

Ключові слова: навчальна самоєфективність особистості, навчально-ігрове середовище, диференційована самооцінка, цілепокладання, рефлексія, суб'єкт власних дій, суб'єкт навчальної діяльності.

ГАЛЬЦЕВА Т.О. СТАНОВЛЕНИЕ УЧЕБНОЙ САМОЭФФЕКТИВНОСТЬ ЛИЧНОСТИ В ДОШКОЛЬНОМ И МЛАДШЕМ ШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

В статье проанализированы особенности становления учебной самоэффективности в дошкольном и младшем школьном возрасте. Определены социально-психологические факторы, детерминирующие учебную самоэффективность личности: семейное воспитание, общение со взрослыми и сверстниками, эмоциональное отношение педагога, успехи в игровой и учебной деятельности, пример других. Проанализирована роль учебно-игровой среды.

Ключевые слова: учебная самоэффективность личности, учебно-игровая среда, дифференцированная самооценка, целеполагание, рефлексия, субъект собственных действий, субъект учебной деятельности.

GALTSEV T.O. DEVELOPMENT OF TRAINING SELF-EFFICIENCY OF PERSONALITY IN PRESCHOOL AND YOUNG SCHOOL SCHOOLS

The article analyzes the peculiarities of academic self-efficacy in the preschool and early school age. Identified were social and psychological factors that determine the individual learning self-efficacy: family education, communication with adults and peers, emotional attitude of the teacher, success in the games and learning activities, the example of others. The role of educational

and gaming environment was analyzed. Given was the definition of the construct as a kind of phenomenon of self-efficacy, which, on the one hand characterizes the internal assessment of the readiness of the individual to active learning activities, and, on the other hand, is the result of self-transformation of the person in the course of educational activities. It was shown that pre-school and primary school age is only the beginning stage of learning self-efficacy development, and the development continues in further age periods.

***Keywords:** academic self-efficacy of the individual, educational and gaming environments, a differentiated self-assessment, goal setting, reflection, the subject of self-action, the subject of educational activity*

Постановка проблеми. В сучасних умовах, коли освіта набуває характер неперервного процесу, проблема ефективного функціонування особистості у навчальній діяльності стає особливо актуальною. Становлення навчальної самоефективності особистості відбувається в процесі онтогенезу, де на кожному етапі життєвого шляху вона має певні специфічні особливості. Засновник концепції самоефективності А.Бандура підкреслював, що самоефективність індивіда постійно змінюється впродовж життя і на неї можливо впливати [13]. Саме вивчення джерел, детермінант, що впливають на її становлення на ранніх етапах розвитку особистості є пріоритетним завданням представників сучасної психологічно-педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія самоефективності, можливості її практичного застосування широко досліджується в різних наукових галузях: психології, педагогіки, менеджменту, медицини та ін. Численні зарубіжні та вітчизняні дослідники А.Бандура, Р.Вуд, М.Мартінеса-Понс, Д.Нельсон, Н.Купер, С.Богомазов, Т.Гордєєва, М. Гайдар, Т.Кремешна, М.Нещадим, О.Фаст, О.Шепелева, та інші вивчали самоефективність особистості в освітній сфері. Однак, у більшості робіт предметом дослідження виступала особистісна або соціальна самоефективність, феномен навчальної самоефективності досліджувався лише в контексті академічних досягнень.

Мета статті - визначення феномену навчальної самоефективності особистості та соціально-психологічних детермінант, що впливають на її становлення у дошкільному та молодшому шкільному віці.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідники розглядають самоефективність як предиктор успішної поведінки індивіда у різних сферах життєдіяльності. Навчальна самоефективність особистості, на нашу думку, це різновид феномену самоефективності, який, з одного боку, характеризує внутрішню оцінку готовності індивіда до активних навчальних дій, а з

іншого боку - є результатом самозмінення особистості у процесі навчальної діяльності. Навчальну самоефективність особистості ми трактуємо як феномен самосвідомості, що характеризує впевненість індивіда у власних здібностях і можливостях самостійно, активно та продуктивно здійснювати навчально-пізнавальну діяльність та досягати особистісно-значущого навчального результату, що сприяє саморуху, саморозвитку та самовдосконаленню особистості.

Становлення навчальної самоефективності особистості бере початок на стадії дитинства, коли персональна агентність тільки починає розвиватися на основі придбаного досвіду та взаємовідносин у родині. Для формування основ навчальної самоефективності особистості базовим є почуття довіри як суб'єктивного утворення, що залежить від материнської турботи. Е.Еріксон вважав, що почуття довіри формується у дитини на досвіді першого року життя та поступово перетворюється у настанову, яка визначає ставлення дитини до інших та світу в цілому. Любов матері і ніжність визначають "кількість" віри і надії, що виносить дитина з першого життєвого досвіду [3]. Почуття довіри є основою здорової, успішної і самоефективної особистості.

Родинне функціонування дозволяє дитині з раннього віку вчитися тому, як необхідно справлятися з труднощами, ефективно і успішно взаємодіяти зі світом. Малюк виконує дії з предметами, завдяки яким пізнає властивості предметів, зв'язки між ними. Оволодіння предметною дією виступає засобом побудови дитиною власного життєвого простору [6]. Поступово крім предметних, формуються ще й мислительні дії. Малюк починає розуміти деякі причинно-наслідувальні зв'язки. А.Фламмер підкреслює, що у ранньому дитинстві формуються певні новоутворення, що впливають на становлення самоефективності, серед яких:

- розуміння того, які класи подій трапляються;
- розуміння елементарної причинної схеми (наявності умов у вигляді дій і подій);
- розуміння дитиною власної особистої участі у створенні тих, чи інших подій;
- розуміння та емоційне реагування на успіх, неуспіх стосовно досяжності мети;
- відкриття, що дитина володіє певними здібностями, які дають їй можливість прогнозувати та впливати на події [15].

У 2 - 3-роки дитина вже може виділяти себе як суб'єкта дії і виявляє потребу в реалізації себе як суб'єкта, зазначає В.В.Репкін [9]. Суб'єктна активність її пов'язана з природним прагненням до пізнання. Спілкування і взаємодія з дорослим допомагають їй не тільки пізнавати світ, а й себе

самого. На третьому році життя звернення до дорослих, пов'язаних з оцінкою власних дій, складають істотну частину комунікативних дій малюка, відмічає В.О.Татенко [11]. Батьки, які створюють атмосферу безпеки та захищеності, підтримують пізнавальний інтерес, відмічають успіхи дитини в оволодінні предметними діями, позитивно оцінюють її здібності та можливості, тим самим, сприяють зародженню найпростіших форм навчальної самоефективності.

Провідну роль у розвитку важливих компонентів навчальної самоефективності дошкільника має ігрова діяльність. Саме в грі відбувається розширення сфери суб'єктності дитини [9]. За допомогою гри малюк засвоює різні форми поведінки, пізнає та оволодіває в умовній формі соціальними ролями і видами людської діяльності. В грі формуються потреби, що характеризують особистість як суб'єкта діяльності, розвиваються суб'єктні якості дошкільника. Гра допомагає дитині-дошкільнику відчувати себе успішною (неуспішною), зрозуміти причини успіху або невдачі, навчитися контролювати власну поведінку. Аналізуючи дошкільний вік Д.Б.Ельконін визначає «прагнення дитини до самостійності», яке можливо реалізувати в грі за участі дорослого. Гра має величезний вплив на психічний розвиток дитини. В ній відбувається формування деяких загальних механізмів пізнавальної діяльності та розвитку довільної поведінки. В грі здійснюється перехід від розгорнутих дій з предметами заступниками до узагальнених, умовних дій в умі. В грі відмічає вчений, «відбувається перехід від мотивів, що мають форму досвідомих афективно забарвлених безпосередніх бажань, до мотивів, які мають форму узагальнених намірів, що стоять на межі свідомості» [7,с.324].

Застосовуючи ігрові прийоми дорослі вчать дитину першим навчальним діям, розвивають когнітивні процеси (мислення, уяву, мовлення ін.), особистісні якості (наполегливість, цілеспрямованість). Особливе значення у становленні найпростіших форм навчальної самоефективності має вміння значущих дорослих вселяти віру дитини в себе («я можу»), підтримувати прагнення до самостійності («я сам»), природний пізнавальний інтерес («що таке») та готовність до виконання предметних дій («я хочу і буду»). Дослідники Ф.Пахерес та Д.Шунк вважають, що дорослі мають створювати в родині багате, цікаве навчально-ігрове середовище, яке б стимулювало зацікавленість та розвідувальні дії малюків, допомагати їм пізнавати нову інформацію, набувати навички роботи з предметами, організовувати різноманітний досвід майстерності, тим самим, вибудовуючи дитячу самоефективність. Важливо, підкреслюють науковці, здійснювати

підтримку дітей, вчити їх засобам боротьби із труднощами, показувати модель наполегливості та зусилль, зміцнюючи дитячу самоефективність [16].

Соціальне порівняння відіграє важливу роль у розвитку адекватної самооцінки малюка як компоненту навчальної самоефективності. Самооцінка є результатом мисленевих операцій – аналізу, порівняння, синтезу [1]. Найближчими дітьми з якими порівнює себе дошкільник є брати та сестри. А.Бандура підкреслює, що у сім'ях, які різняться кількістю дітей, їх віком, статтю, створюються різні можливості соціальних порівнянь, які допомагають дитині знайти себе, оцінити власні можливості та стимулювати їх розвиток [13]. В той же час, суперництво та конкуренція між дітьми існують завжди у родині. Прагнення бути кращим за інших не є патологічним. Однак, може стати таким з вини дорослих, які порівнюють успіхи дітей та протиставляють їх один одному, підкреслює Б.Адлер. Життя в режимі постійного порівняння може призвести до невротичних реакцій та знецінення близьких. Важливою умовою для розвитку навчальної самоефективності є вміння малюка вступати в кооперацію з братами та сестрами, наслідувати їх позитивний досвід.

Психічний розвиток дошкільника тісно пов'язаний із взаємодією з дорослими. Батьки є прикладом для наслідування дій, поведінки, особливостей спілкування дитини, яка прагне відповідати очікуванням дорослих. Дослідником П. Б.Соєнєнсом встановлено, що батьківський перфекціонізм (прагнення до досконалості) впливає на розвиток перфекціонізму у дітей адаптивного чи дезадаптивного (надмірного прагнення до досконалості). Саме матері часто страждають дезадаптивним перфекціонізмом, якому притаманна тенденція сприймати дитину як інструмент реалізації власних амбіцій [17]. Для розвитку найпростіших форм навчальної самоефективності особистості, значущі близькі мають адекватно оцінювати можливості дітей, не порівнювати успіхи дітей в сім'ї, сприяти розвитку позитивного перфекціонізму, відмічати якості та зусилля малюка, які приводять до успіху.

Наслідування, співробітництво, спілкування з дорослим виступають як основні шляхи розвитку навчальної самоефективності дитини. Становлення культурних форм поведінки дитини, зазначає Л.С.Виготський, відбувається завдяки механізму інтеріоризації - перетворення зовнішньої (інтерпсихічної) форми поведінки у внутрішню. Дитина, використовує засоби (знаряддя, знаки), засвоєнні в практиці спільної діяльності з дорослим, для управління власною поведінкою. Вона опановує свою поведінку, яка стає довільною, усвідомленою, суб'єктною, відзначає вчений [2]. Отже, спочатку дорослий вчить дитину першим навчальним діям та ефективним формам управління

власною поведінкою, а потім дитина сама здійснює самоуправління власною поведінкою у процесі пізнавальної діяльності, тим самим розвиває власну суб'єктивність та самоефективність.

Зі зростанням дошкільника соціальний світ його швидко розширюється, особливо, коли дитина починає відвідувати дошкільний заклад, інші діти та вихователі стають все більш важливими для пізнання власних можливостей. В контексті відносин з іншими дітьми, дорослими, через гру, навчальні заняття та соціальну взаємодію малюк вчиться адекватно оцінювати себе, власну успішність, вступати в комунікацію для досягнення поставленої мети, управляти поведінкою, аналізувати свої досягнення.

Аналізуючи розвиток дітей дошкільного віку, М.І.Боришевський зауважує, що «для дитини важливим, суб'єктивно значущим є не сам по собі майбутній результат як такий, а сама вона - дитина - як суб'єкт, як автор, творець цього результату» [1,с.30] Іншими словами, дитина переживає власну успішність (самоефективність) та відчуття задоволеності не завдяки отриманому результату, а у процесі реалізації себе як суб'єкта діяльності. Згідно Є.І.Ісаєва,В.І. Слободчикова, зародження і прояв суб'єктивності, яка характерна для дошкільнят, виявляється у діяльності, спільності та свідомості. Суб'єктивність у діяльності, на думку авторів, спостерігається у прагненні дитини до самостійних дій, допитливості, творчої ініціативи, до багаторазового повторення вподобаної дії (ланцюга дій). Дитина включається в ігрову діяльність без чітко визначеної мети, її цікавить сам процес в якому вона експериментує, виконує пізнавально-пошукові дії. Суб'єктивність у спільності виявляється у кооперації з дорослими та однолітками, у спостережанні за їх діями, комунікації та пристосуванні до вибраного партнера. Суб'єктивність у свідомості визначається становленням внутрішнього плану дій, рефлексії - усвідомленню власних переживань та розвитку зачатків самовідношення через прагнення відповідати очікуванням дорослих («бути хорошим») [6].

Відтак, у дошкільному віці відбуваються особистісні зміни, детерміновані об'єктивними і суб'єктивними чинниками, що сприяють розвитку найпростіших форм навчальної самоефективності дитини. Зокрема вона:

- здатна управляти власною поведінкою та спрямовувати її на задоволення пізнавальних інтересів;

- виконує мисленеві операції у внутрішньому плані: аналізує, порівнює успішність власних дій та дії інших дітей, уявляє якою вона буде у майбутньому, здійснює рефлексію своїх досягнень;

- здійснює пізнавально-пошукові дії спрямовані на досягнення мети;
- отримує задоволення від діяльності та відчуває себе суб'єктом діяльності;
- диференціює та оцінює свої особистісні якості та здібності, має прагнення до самостійності, самопізнання, самоактивності, що важливо для ефективного включення її в ситуацію майбутнього шкільного навчання;
- має спрямованість на значущого дорослого, виконує навчальні дії під контролем, пристосовує свою поведінку до вимог дорослих та прагне досягти схвалення своїх дій.

Інтегральним новоутворенням дошкільного віку є становлення дошкільника як суб'єкта власних дій. Дитина не просто діє з предметами, вступає в комунікацію з дорослими та однолітками, але й усвідомлює структуру своїх дій, діє осмислено, йде від цілепокладання до целереалізації [6].

Завдяки управлінським діям дорослого, організації ігор і пізнавальної діяльності, заохочення та стимулювання до управління пізнавальною діяльністю у дитини поступово закладаються найпростіші форми прояву навчальної самоефективності: віра в себе, у можливість виконати певну дію, прагнення бути кращим, щоб відповідати очікуванням дорослого, здатність бути суб'єктом власних дій, прагнення до самостійності, самопізнання, самоактивності, саморозвитку.

На етапі молодшого шкільного віку відбувається трансформація дошкільника з «суб'єкта різноманітних дій» [6] у «суб'єкт навчальної діяльності». В.В. Репкін вступ дитини до школи називає «небезпечним періодом» для лінії суб'єктності. Потреба бути суб'єктом та потреба розширення сфери суб'єктивності у дитини вельми актуальні, зауважує вчений, тому будувати процес навчання необхідно так, щоб навчальна активність, сам процес засвоєння знань мав характер діяльності, результатом якого є самозмінення суб'єкта навчання, розвиток його здібностей [9].

Метою початкової школи є розвиток у дитини основних елементів навчальної діяльності: навчальної мотивації, навчального цілепокладання, навичок саморегуляції та самоуправління навчальним процесом. На становлення навчальної самоефективності впливають відносини з педагогом, учнями, набуті успіхи у навчанні. Радість та переживання власної ефективності у молодших школярів пов'язані з можливістю отримати схвалення, позитивну оцінку від вчителя за успішно виконане навчальне завдання. «Неготовність самих педагогів забезпечити необхідну успішність

дітей, свідчить про слабку, часто неадекватну їх професійну підготовку», - зауважують Давидов В.В. Слободчиков В.І. [5].

Самооцінка молодших школярів залежить від оцінки їх навчальної діяльності дорослими (вчителем, батьками). «Учень, впевнений у позитивному ставленні до нього вчителя, зазвичай виявляє значну розумову активність під час уроків, відчувається невимушено», - стверджує Боришевський М.Й.[1, с.13] На коливання самооцінки молодшого школяра впливає порівняння його з однолітками за критерієм навчальних успіхів та здібностей. У сфері шкільних досягнень, вказує А. Фламмер, учень отримує все більш диференційовані уявлення про власну ефективність. Відставання учня від своїх однолітків може розвинути почуття неповноцінності і втрати інтересу до навчання [15]. Отже, завданням вчителя, що сприяє розвитку навчальної самоефективності молодших школярів є створення умов для формування позитивної самооцінки учнів, підтримка їх впевненості у собі, вміння відмічати індивідуальність і неповторність кожної дитини, пробуджувати бажання вчитися, бути кращим, постійно розширювати межі своїх можливостей.

У початковій школі учень стикається з численними труднощами пов'язаними з: управлінням зовнішньою активністю, вмінням розподіляти власні ресурси, управляти часом, довільністю пізнавальних процесів, самостійністю при виконанні навчальних завдань, рефлексивністю у оцінці власних дій. Вчитель сприяє адаптації дитини до шкільних умов, вчить оцінювати власну роботу за визначеними критеріями, підтримує перші кроки в управлінні власною навчальною діяльністю.

У молодших школярів формуються важливі психологічні механізми навчальної самоефективності: рефлексії, цілепокладання. Центральним психологічним механізмом є рефлексія як індивідуальна здатність встановлювати власні зміни «яким я був» і «яким я став», межі власних можливостей «що я можу» і «чого я не можу». В.В.Давидов, В.І.Слободчиков вважають, що рефлексивні процеси у молодших школярів пронизують три сфери: мислення, комунікації (кооперації), самосвідомості. Рефлексія в мисленні допомагає усвідомити засади власних дій, в комунікації забезпечує координацію дій і організацію взаєморозуміння партнерів, у самосвідомості сприяє самовизначенню внутрішніх орієнтирів і способів розмежування Я і не-Я. [5, с.18] В навчальній діяльності учень завдяки рефлексивним процесам вчиться аналізувати запропоновану вчителем навчальну ситуацію (задачу), оцінювати власні ресурси для її рішення, планувати навчальні дії, оцінювати отриманий результат.

Наприкінці молодшого шкільного віку, вказує Ю.М.Швалб формується механізм цілепокладання, що включає процес прийняття навчальної задачі та постановку задач власного розвитку[12]. Дитина вчиться приймати навчальну ціль (задачу), що ставить вчитель. На думку Є.І.Машбіца, задача, яку ставить перед учнем вчитель, тільки задає, але не визначає фактично задачу, що вирішує учень. Саме цілі суб'єкта визначають смисл задач, що він вирішує. Якщо є розходження, між задачею, що пропонує вчитель і фактично задачею, що вирішує учень, то цілі учіння не досягаються і не відбувається процес прийняття задачі, який Є.І.Машбіць назвав «перевизначенням». «Механізм перетворення запропонованого ззовні завдання в завдання для суб'єкта в результаті приписування йому особистісного сенсу» [8,с.377], вчений назвав «довизначення». Отже, розуміння дитиною навчальної задачі як задачі, що має особистісний сенс яка спрямована на самозмінення впливає на формування відчуття навчальної самоефективності.

Непрямим показником уявлень дитини про власну навчальну ефективність може бути складність обраних нею навчальних завдань, вважає Грановська Р.М. [4, с.513]. Поступово, у процесі шкільного навчання в особистості формується генералізований конструкт, що описує власну здатність або нездатність до навчання, відзначає А.Фламмер. Серед новоутворень, що впливають на самоефективність він виділяє фактор зусилля (більше зусиль необхідно, щоб виконати важке завдання), фактор індивідуальних здібностей і труднощі завдання (більші труднощі завдання вимагають більших здібностей) і, нарешті, розуміння компенсаторного співвідношення між зусиллям і здібністю (можна досягти тієї ж мети, будучи менш здібним, але більш працьовитим)[15].

У молодшому шкільному віці учень, що включається у комунікацію з іншими учнями для рішення навчальних завдань, стає суб'єктом сукупної навчальної діяльності [6]. Він разом з класом бере участь у пошуку і побудові нових способів дії в ситуації постановки навчального завдання. Сумісна навчальна діяльність впливає на розвиток відчуття колективної самоефективності, наголошує А.Бандура. Навчальна кооперація сприяє рефлексивному розвитку молодшого школяра, допомагає дитині подолати власні страхи, отримати від інших учнів підтримку та приклад успішних навчальних дій [10].

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що молодший шкільний вік є важливою віхою в онтогенетичному розвитку навчальної самоефективності людини. Саме в цей час учень засвоює основні компоненти навчальної діяльності, вчиться контролювати власні дії, зовнішню активність, долати страхи, набуває навичок навчання самого себе за

допомогою вчителя, інших учнів. Більше того, розвивається внутрішня активність, яка характеризується становленням механізмів цілепокладання, рефлексивних процесів та диференційованої самооцінки (оцінки власних навчальних вмінь, навичок, здібностей та якостей школяра). Особливістю навчальної самоефективності молодшого школяра є її детермінованість емоційним відношенням вчителя, успіхами у навчанні, вимогами батьків та позитивного прикладу інших учнів.

Висновки. Дошкільний та молодший шкільний вік є періодами де закладаються лише перші паростки навчальної самоефективності особистості. При цьому особливого значення набувають: відносини у родині, сімейне виховання, наслідування, співробітництво, спілкування з дорослими і однолітками, безпосередня організація ігрової і навчальної діяльності. Інтегральним новоутворенням дошкільного та молодшого шкільного віку є становлення особистості як суб'єкта діяльності, формування психологічних компонентів навчальної самоефективності: рефлексії, цілепокладання, диференційованої самооцінки. Повного розвитку і вдосконалення навчальна самоефективність особистості набуває в інших вікових періодах

ЛІТЕРАТУРА

1. Боришевский ММ. Развитие саморегуляции поведения школьников // диссерт. в форме науч. докл. на соиск. учен. степ. доктора психол. наук. - К., 1992. - 77 с.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: в 6 т / Выготский Л.С. – М.: Педагогика, 1982–Т. 2.: Мышление и речь. – 1982. – 361 с
3. Вікова психологія: підручник / Р.В.Павелків. - К.: Кондор, 2011.- 469 с.
4. Грановская Р. М. Элементы практической психологии.— 2-е изд.— Л.: Издательство Ленинградского университета. 1988.—560 с.
5. Давыдов В.В., Слободчиков В.И. *Младший школьник как субъект учебной деятельности.*// Возрастная и педагогическая психология .1992. — №3-4 — С. 14-19.
6. Исаев Е.И., Слободчиков В.И. Психология образования человека: Становление субъектности в образовательных процессах. – М: Издательство ПСТГУ, 2013. – 432с.
7. Ельконин Д.Б. Психология игры. — 2-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. — 360 с.
8. Машбіц Є.І. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения: (Педагогическая наука — реформе школы).— М.: Педагогика, 1988.—192 с.

9. Репкин В.В. Развивающее обучение и учебная деятельность. Рига: 1993. - 41с.
10. В.В.Рубцов. Организация и развитие совместных действий у детей в процессе обучения. М.: Педагогика, 1987.- 159 с.
11. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: Монография. - К.: Видавничий центр "Просвіта", 1996. - 404 с.
12. Швалб Ю. М. Психологические модели целеполагания. – К.: Стило, 1997. – 240 с.
13. Bandura, A. Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of human behavior* New York: Academic Press, 1994 . - N4.- S.71-81
14. Friedman [Ed.]. *Encyclopedia of mental health*. San Diego: Academic Press, (3 volumes), 1998.
15. Flammer A. Developmental analysis of control beliefs // Bandura A (Ed.) *Self-efficacy in Changing Societies*. — N.Y.: Cambridge University Press, 1995.
16. Schunk, D. H., & Pajares, F. (2002). The development of academic self-efficacy. In A. Wigfield & J. S. Eccles (Eds.), *Development of academic motivation* (pp. 15-31). San Diego: Academic Press.
17. Soenens B. The intergenerational transmission of perfectionism : parents' psychological control as an intervening variable / B. Soenens, A. Elliot, L. Goossens, M. Vansteenkiste, P. Luyten, B. Duriez // *Journal of Family Psychology*. — 2005. – Vol. 19. — 3. — P. 358–366.

REFERENCES

1. Borishevskij, M.M. (1992). *Razvitie samoreguljicii povedenija shkol'nikov* [Development of self-regulation of behavior of schoolchildren]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Russian].
2. Vigots'kij, L.S. (1982). *Sobranie sochinenij* [Collected works]. (Vols 1-6; V.2) Moscow: Pedagogika[in Russian].
3. Pavelkiv, R.V. (2011) .*Vikova psihologija* [Age-related psychology]. Kyiv: Kondor.
4. Granovskaja, R. M. (1997). *Jelementy prakticheskoj psihologii* [Elements of practical psychology], Sankt-Peterburg : Svet [in Russian].
5. Davydov, V.V., & Slobodchikov, V.I. (1992). *Mladshij shkol'nik kak sub#ekt uchebnoj dejatel'nosti* [Junior schoolchild as a subject of educational activity].

6. Vozrastnaja i pedagogičeskaja psihologija - And pedagogical psychology,
7. 3-4, 14-19 [in Russian].
8. Isaev, E.I. & Slobodchikov, V.I. (2013). Psihologija obrazovanja čeloveka: Stanovlenie sub#ektnosti v obrazovatel'nyh processah [Psychology of human formation: The formation of subjectivity in educational processe]. Moscow: Izdatel'stvo PSTGU [in Russian].
9. El'konin, D.B. (1999). Psihologija igry [Game psychology]. Moscow: Gumanit. izd. centr VLADOS [in Russian].
10. Mashbic, Ć.I. (1988). Psihologo-pedagogičeskie problemy komp'juterizacii obučenija [Psycho-pedagogical problems of computerization of education]. Moscow: Pedagogika [in Russian].
11. Repkin, V.V. (1993). Razvivajushhee obučenie i učebnaja dejatel'nost' [Developing training and educational activities]. Riga [in Russian].
12. Rubcov, V.V. (1987). Organizacija i razvitie sovmeštnyh dejstvij u detej v processe obučenija. Moscow: Pedagogika [in Russian].
13. Tatenko, V.A. (1996). Psihologija v sub#ektnom izmerenii [Psychology in the subject dimension]. Kyiv: Vidavničij centr "Prosvita" [in Russian].
14. Shvalb, Ju. M. (1997). Psihologičeskie modeli celepolaganija [Psychological models of goal-setting]. Kyiv: Stilos [in Russian].
15. Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V. S. Ramachaudran (Ed.), Encyclopedia of human behavior. 4, (pp.71– 81) New York: Academic Press
16. Friedman, [Ed.] (1998). Encyclopedia of mental health. (2 ed., Vol. 4, pp. 175-178). Waltham, MA: San Diego: Academic Press, (3 volumes)
17. Flammer, A. (1995). Developmental analysis of control beliefs // Bandura A (Ed.) Self-efficacy in Changing Societies. — N.Y.: Cambridge University Press
18. Schunk, D. H., & Pajares, F. (2002). The development of academic self-efficacy. In A. Wigfield & J. S. Eccles (Eds.), Development of academic motivation (pp. 15-31). San Diego: Academic Press
19. Soenens, B. (2005). The intergenerational transmission of perfectionism : parents' psychological control as an intervening variable / B. Soenens, A. Elliot, L. Goossens, M. Vansteenkiste, P. Luyten, B. Duriez // Journal of Family Psychology, 19, 3, 358 –366.